

Tað er eisini eitt menniskja í tí brekaða kroppinum

Røða hildin í sambandi við stovnan av Felag fyri ferðslu- og arbeidsskadd

Alheimsheilsustovnurin WHO hevur sett sær ymisk mál viðvíkjandi almannaheilsu ár 2000. Mál nr. 3 viðvíkur brekaðum og har skriva tey soleiðis:

„Í seinasta lagi ár 2000 eiga øll brekað at hava fysiskan, sosialan og peningaligan møguleika í minsta lagi at liva eitt sosialt og peningaliga nøktandi og andaliga skapandi liv.“

Hetta mál kann verða rokkið: Um samfelagið stimbrar einum positivum atburði viðvíkjandi teimum brekaðu og ger ætlanir um at geva teimum hóskaði fysiskar, sosialar og peningaligar møguleikar, soleiðis at tey kunnu menna evnini at liva eitt heilsugott liv.

Hóast alt fyriryrgjandi arbeiði og royndir at endurbúgva, fer tað altíð at vera fólk við skerðum arbeidssferleika og brekum. Tey nýtast tó ikki at vera sosialt brekað. Tað er í høvudsheitum tað fysiska og sosiala umhvørvið, sum ger av, um ein veikleiki ella eitt brek skerjir evnini at liva nøktandi og skapandi.

Menniskju eru bert brekað, tá ið tey eru avskorin frá vanligu møguleikum í teirra samfelag at hava eitt familjuliv, at fáa útbúgving, arbeiði, bústað, at brúka almennar hentleikar og at fáa vanligan viðurkenda livifót.

Integreringin av brekaðum fólki í samfelagið er í flestu londum langt frá á rimuligum støði. Ongastaðni er vunnið heilt á forðingunum, hóast summi lond hava gjørt nógv fyri at rudda burtur forðingar fyri brekaðum. Ofta sleppa brekað børn og vaksin framvegis ikki í skúla vegna rørslubrek ella vegna tess, at tey, ið hava ábyrgdina fyri teimum, ikki eru greið yvir hvørjar møguleikar, tey í grundini eiga.

Brekað børn mugu alt ov ofta liva eitt liv á stovnum, sum meira fáast við at rokta tey enn útbúgva tey. Brekaðum fólki verður ofta sýtt arbeiði, ella fáa tey bert tey vánalagastu og ringast løntu arbeiðini, sjálvst um tey kunnu ávísar, at tey hava neyðugu fortreytirnar at

rokja arbeiðið til litar.

Ofta verður eisini sýtt teimum brekaðu sjálvsavgerðarrætt yvir liva, menning og møguleikum at luttaka í samfelagslívnum á staðnum. Hetta er grundað á teir fysisku, sosialu og figgjarligu forðingar, sum vanligu eru elvdir av manglandi vitan, ótta ella líka-sælu, og hetta er serliga galdandi fyri tey sálarliga brekaðu.

Uppskot til loysnir:

Meira eigur at verða gjørt at broyta grundleggjandi hugburðin í samfelagnum viðvíkjandi teimum brekaðu.

Tað merkir umfatandi upplýsingararbeiði mótevís øllum aldursbólki um til tess at gera fólk var við, at tað er eitt menniskja í tí brekaða kroppinum.

Tað eigur at verða skipað fyri serligum arbeiðsætlanum at hjálpa brekaðum at klára uppgávurnar í dagliga lívnum í ítrótti og manna millum annars.

Neyvar byggi- og býarskipanarsamtyktir eiga at tryggja, at brekað fólk kunnu røra seg lætt og ótarnað.

Framleiðsla av fram-

komnum tekniskum hjálptólum til brekað eigur at verða høgt prioriterað.

Eykaútreiðslur, sum tey brekaðu hava til innrættan av bústaðum, akfør, amboðum til arbeiði og fritíð, eigur tað almenna at gjalda.

Tey brekaðu eiga at verða tryggjað arbeiði, sum svara til tey arbeiðsevni, tey hava eftir. Øll brekað fólk á stovnum ella í egnum heimi eiga at verða tryggjað grundleggjandi manna-rættindi, tað er sjálvsavgerðarrætt viðvíkjandi egnum liva, rætt til privatliv og seksualliv og til luttøku í samfelagslívnum annars.

Av allarstørsta týðningi er tó at tryggja, at tey brekaðu sjálv hava avgerandi orðið, tá slikur politikkur og slikar verkætlanir verða gjørdar, bæði tjóðskaparliga og lokalt.

Alheimsstovnurin sigur eisini at í seinasta lagi ár 2000 eiga deyðsvanlukkur at verða í minsta lagi 25% færri, tí at virsemið ímóti ferðslu- og arbeidssvanlukkum er økt.

Hetta mál kann verða rokkið um í ongum landi um ár 2000 doyggja fleiri enn 20 av hvørjum 100.000 íbúgvum v

ferðsluvánlukkum, og um londini, sum eru undir hesum tali minka tað til 15 av hvørjum 100.000 íbúgvum. Eisini um øll lond minka munin millum kynini, millum aldursbólkar og millum samfelagsbólkar.

Sum kunnugt hevur talið av deyðum í ferðsluni í Føroyum verið høgt seinastu árin. Íalt doyðu 84 fólk í ferðsluni árin 1981-1990 t.v.s. eitt deyðatal uppi 18,7 fyri 100.000 um árið. Hetta er eitt sindur hægri enn t.d. í Danmark. Í Europa liggja deyðstølini á ferðsluvánlukkum millum 9 og 30 fyri 100.000.

Vanliga siga vit, at av ferðsluvánlukkum standast 15 álvarsamir løstir og 30 minni álvarsamir løstir fyri hvønn deyðstílbú.

Læknarnir Jan Jespersen og August G. Wang gjørdu í 1978 eina kannning av ferðsluóhappum, ið komu á Landssjúkrahúsið í 1978. Hetta ár vóru íalt 108 ferðsluóhapp við fólkaskaða. 4 doyðu í ferðsluni. 90 fólk vóru innlögð.

Tað var ávist at dupult so nógv mannfólk sum konufólk komu til skaða í ferðsluni.

Hægstu skaðatøl høvdu tey 15-19 ára

gomlu. 40% vóru skúlábørn og yngri.

Vit kunnu siga, at henda kapping ikki mótsigur tølunum aðrastaðni frá, at talið av fólki við álvarsligum løstum er størri enn talið av deyðum.

Sæð frá heilsuverkinum er ferðslan ein álvarsamur heilsuvandi. Bæði tí at talið av mistum lívi-árum vegna ferðsludeyðan er stórt, og tí ferðslan førir við sær, at lívs-kvaliteturin hjá nógvum fólki verður álvarsliga skerður — varandi.

Hetta er fyrst og fremst menniskjaligur sorgarleikur, men eisini ein týðningarmikil útreiðsla fyri samfelagið.

Tá ið vit hyggja aftureftir og telja 84 deyð seinastu 10 árin, eiga vit at venda eygunum frameftir og spyrja okkum, um nøkur grund er til at halda, at prisurin fyri ferðsluna komandi 10 árin verður minni enn hesi 84 — vanliga ungu fólkini —.

Tað er eingin ivi um, at ferðslumentanin spakuliga broyttist til tað betra og tað feruttan iva at siggjast aftur í vanlukkutølunum, men hvussu skjótt mentanarbroytingin skal fara fram, er partvis ein spurningur um pengar.

Sæð frá heilsuverkinum eru t.d. tær 2 mill. sum árliga verða nýttar til fyriryrgjandi virksemin, ein góð ilaga.

Hugtakið arbeidsskaði býta vit upp í arbeidsvánlukkur og arbeidssjúkur.

Ein arbeidssvanlukka er ein bráðliga ákomin, ikki ætlað hending, ið vikur frá vanligari arbeidsgongd, og sum ber í sær skaðavandi árin, sum føra til skaða á persón.

Ein arbeidssjúka ella vinnusjúka er heilsubrekið av varðandi vanligi fyrirkomandi fyrirbrigdum í arbeidnum, t.d. varandi tungar byrðar ella arbeiði við loysingar-evni.

Hagtøl um arbeidssvanlukkur

Sambært arbeidara-verndarlógini skulu allar arbeidssvanlukkur, ið føra við sær óarbeiðsføri í ein dag ella meir útyvir skaðadagin, verða fráboðaðar Arbeidseftirlitinum.

Sama er galdandi fyri tey, ið arbeiða á sjónum. Tær vanlukkurnar skulu bert fráboðast Skipasýninum.

Hendan fráboðanarskylda verður tó langt frá hildin. Fráboðanarskyldan til eftirlitsmyndugleikarnar er til fyri at geva eftirlitsmyndugleikum møguleika at leggja til rættis tað fyriryrgjandi arbeiði.

Dagpeningadeildin á Almennastovuni fær fráboðanir um óarbeiðsføri, serliga hjá teimum tímaløntu. Á fráboðanarskemanum stendur eisini um grundin til arbeiðsofórleikan er arbeiði ella annað.

Ein triðja skrá viðvíkjandi arbeidssvanlukkum er Vanlukkutryggingin og Færøernes Ulykkesforsikringsråd. Sambært lóg, skulu allir arbeidsgævarar tryggjað arbeiðsfólk. Tá vanlukka berst á, skal arbeidsgævarin siga vanlukkutryggingini frá, sum síðani kann málið, biður um læknaváttan o.s.f. Vanlukkutryggingarráðið, ið einki samband hevur við tryggingina, ger so av, hvat endurgjald skal latast. Her kann

